

PERO MOJ
ILI
NALJEŠKOVIĆ PIŠE HEKTOROVIĆU

P a v a o P a v l i č i ć

UDK: 821.163.42.09 Nalješković, N.-6

Izvorni znanstveni rad

Pavao Pavličić
Filozofski fakultet
Z a g r e b
pavao.pavlicic@ffzg.hr

1

Među epistografskim opusima starih naših pisaca¹ Nalješkovićev se ističe svojom opsežnošću i zanimljivošću.² Sačuvalo nam se usve trideset i sedam njegovih pjesničkih pisama; sačuvalo ih je zacijelo sam pjesnik, što se može zaključiti po njihovu kontekstu. Jer, postoji u izdanju njegovih djela u SPH³ jedna skupina od osam poslanica koje nije pisao Nalješković, nego su ih drugi pisali njemu, a na nekima od njih stoji njegova napomena o pošiljaocu, npr. *Poštovani Vlaho Vodopić meni pisa*.⁴ Nalješković je, dakle, arhivirao tuđe poslanice, dok je

¹ O toj temi v. osobito: Franjo Š v e l e c, »Svjedočenja pjesničkih poslanica u hrvatskoj renesansnoj književnosti«, u: *Iz starije hrvatske književnosti*, Zagreb 1998.

² Usp. o tome: Rafo B o g i š i ć, »Književni krug Nikole Nalješkovića«, u: *Književne rasprave i eseji*, Split 1979.

³ Pjesme *Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, SPH, knjiga peta, Zagreb 1873.; tim izdanjem ću se ovdje i dalje služiti.

⁴ Str. 346 nav. izdanja; takvih primjera ima više, npr. *Versi gospodina Anruna Roženea doktura i vlastelina krkarskoga u hvalu knjige koju pisah ja Petri Ektoroviću vlastelinu hvarskomu, koja počinje: U knjigah Čičeron; ili: Versi gospodina Antuna rečenoga koji pisa meni vrhu jednoga štapa od trsti indijane, zakovana gori avorijom a doli rogom, koji poslah ja gospodinu Petri Hektoroviću vlastelinu hvarskomu*. Pri tome su same poslanice na latinskom i u heksametrima. Onda pak kad je već pošiljatelj stavio pjesmi adresu, Nalješković je ostavlja u izvornom obliku, npr. *Svake hvale dostojnomu gospđinu Nikoli gospodina Stjepka Nalješkovića Dubrovčanina Gjivan Parožić Hvaranin piše*; str. 348 i 349 nav. izdanja.

svoje vlastite morao izrađivati u najmanje dva primjerka, čim su njihovi tekstovi ostali kod njega.

Premda Nalješkovićevih epistola ima razmjerno mnogo, one nisu upućene i mnogobrojnim naslovnici. Njih ima ukupno dvadeset, pri čemu ima trinaest takvih kojima je Nalješković pisao samo jednom, a sedam onih kojima se poslanicom obraćao više puta. Među onima koji su dobili samo po jedno pismo nađe se i poneki pjesnik (npr. Marin Burešić ili Ivan Vidali), dok su među onima kojima je Nalješković pisao više puta pjesnici u većini, pa se tako Nikoli Dimitroviću pismom obratio dvaput, Mavru Vetranoviću triput, a Dinku Ranjini također triput. Može se naslutiti – po datacijama, a i po posrednim signalima – da poslanice zahvaćaju raspon od više desetljeća, od mladosti do starosti.

Tim se korpusom nedavno pozabavila Dunja Fališevac,⁵ te je u zasebnoj studiji opisala, kontekstualizirala i vrednovala Nalješkovićeva pjesnička pisma, a potom je dala i ocjenu njihove povijesne važnosti. Zahvaljujući tome njezinu poslu – koji je pružio jasnu sliku tog dijela pjesnikova opusa i ponudio uvjerljivu njegovu interpretaciju – moguće je sada obratiti pozornost na neke posebne aspekte Nalješkovićeve epistolografije na koje se tim radom otvorio vidik. Takav jedan posebni aspekt tematizirat će se ovdje: među Nalješkovićevim poslanicama u izrazitoj su većini one upućene Petru Hektoroviću, pri čemu se pjesnička pisma tome naslovniku ističu i svojom kvalitetom. Promotrit će se, dakle, поближе ta skupina pjesama, te će se izvidjeti što se po njezinim obilježjima može zaključiti o poetičkom statusu poslanice u hrvatskoj književnosti sredinom XVI. stoljeća.

Nalješković je Hektoroviću pisao čak šest puta. Pisao mu je i opširno, i na različite teme, a i vrlo angažirano, pa je ta skupina pjesama dragocjen izvor podataka na temelju kojih se može zaključivati o međusobnoj relaciji dvojice pjesnika. Među tim pjesmama možemo uočiti dvije manje skupine. Tri su pjesme prilično konvencionalne, a tri izrazito nekonvencionalne; tri imaju neku praktičnu svrhu (ili barem povod), dok ostale tri takvu svrhu nemaju.

Doista, prva od tri konvencionalne poslanice – a nosi ona u SPH broj 17 – sadrži samo deset stihova, i u njoj Nalješković tek javlja kako je primio Hektorovićevo pismo, i kako uskoro kani na njega odgovoriti. S obzirom na rani da-

⁵ Njezina rasprava zove se »Poslanice Nikole Nalješkovića«, a objavljena je u zborniku radova o našem pjesniku pod naslovom *Pučka krv, plemstvo duha*, ur. Davor Dukić, Zagreb 2005.

⁶ Hektorovićeva poslanica obaseže 220 stihova, a datirana je u studenome 1541. godine, dakle oko godinu i pol dana nakon prvog Nalješkovićeva pisma u Hvar i šesnaest godina prije nego što je Hektorović posjetio Dubrovnik i s Nalješkovićem se i osobno upoznao. Dapače, reklo bi se da je ovo Hektorovićevo pismo zapravo odgovor na prvu poslanicu što mu ju je Nalješković uopće uputio (a o kojoj će dalje biti podrobnije riječi), jer Hektorović opisuje svoj bijeg u Italiju zbog turske opasnosti, pa je to i opravdanje što odgovor kasni. Osim toga, hvarski se pjesnik pomalo čudi što je glas o njemu dopro do Dubrovnika, i što Nalješković – koji je njemu tada posve nepoznat – jako hvali njegove vrline. Smatra on očito svojom dužnošću da uzvratu istom mjerom, pa zato spominje vlastite obiteljske prilike i opisuje nevrjeme na moru, kao i povratak, pa tu ima dosta podataka o Hektorovićevu

tum toga pisma, može se nagađati da je ono odgovor na jedinu Hektorovićevu poslanicu Nalješkoviću za koju znamo, a koja je upućena 1541. godine.⁶ Budući da u njoj Hvaranin piše prilično opširno, Nalješković je valjda osjećao obavezu da odgovori podjednako dugom i ambicioznom pjesmom, a za to mu je trebalo vremena, pa je ovim kratkim pismom tek stavio do znanja kako mu je Hektorovićeva poslanica stigla.

U drugoj poslanici – pod brojem 23 – javlja Nalješković Hektoroviću tužnu vijest o smrti Nikole Dimitrovića. Premda pismo nije datirano, možemo znati kad je otprilike poslano, jer je Dimitrović umro na Kreti – Kandiji, kako veli Nalješković u adresi⁷ – 1553. godine. Pismopisac izriče pohvalu pokojniku i zaključuje kako smrt ima veliku moć, ali ipak ne toliku da bi pomračila ime i slavu tako velika čovjeka. Na kraju rezignirano konstatira kako je smrt sudbina koja će zateći i pismopisca i primatelja.

U trećoj poslanici Nalješković se ukratko osvrće na Hektorovićev posjet Hvaru 18. *dečembra 1557.* – kako se veli u adresi – zasnivajući pjesmu na jednostavnoj dosjetci o željama: čim čovjek zadovolji jednu, javlja mu se odmah druga. Tako je i kazivač vazda želio susresti Hektorovića, a sad, kad mu se to i ostvarilo, muči ga želja za ponovnim susretom. Moli zato naslovnika da se ponekad javi i pošalje vijesti o sebi.

Ostale tri poslanice, međutim, nešto su složenije, jer donose zanimljive teme i originalan stav prema tim temama. Pisane su u različitim trenucima i dijeli ih višedecenijski razmak, a karakteristične su za njih i različite atmosfere i različiti kompozicijski postupci. Njima ćemo ovdje posvetiti pozornost. Promotrit ćemo ta pjesnička pisma onim redom kojim su objavljena u SPH, a taj se slijed – po svemu sudeći – podudara s kronologijom njihova nastanka.

životu. Nije zacijelo bez značenja ni drugi jedan dokaz Hektorovićeve suptilnosti: pišući Dubrovčaninu, on nastoji pisati jezikom dubrovačke literature, pa u njegovoj poslanici ima mnogo ijekavizama, a i mnogo pjesničke terminologije svojstvene prije svega Dubrovčanima. Ovako on govori o razlozima svojega dugog nepisanja:

Vim da zna milos tva, Nalješkoviću moj,
 pjesnivac djela sva, pokol si u njih broj.
 On pjesni ne tvori ki mučan pribiva,
 koga žalos mori, ki stoji pun gniva,
 pjesance ne sklada, negli u pokoju
 od tjih ki nazada odmeću zled svoju,
 jer gdi je nevolja, tuj razum odbjegne,
 naša stvar najbolja, a zlo ga dostigne.

Djela Petra Hektorovića, prir. Josip Vončina, SPH XXXIX., Zagreb 1986., str. 96.

⁷ Adresa glasi: *Gospodinu Petru Ektoroviću vlastelinu hvarskomu glas smrti Nikole Jerka Dimitrovića spievaoca, koji umrie u Kandiji.*

Poslanica koja će nas najprije zanimati nosi u SPH broj 16 i najduži je Nalješkovićev tekst te vrste, brojeći čak 284 stiha. Vrlo je vjerojatno da je upravo preko tog pisma došlo do prvog kontakta između dvojice pjesnika, pa utoliko nije čudno što je tekst konvencionalan upravo po onim svojim obilježjima koja ga mogu legitimirati kao pripadnika epistolarnoga žanra. Jer, ta pjesma ima sve što poslanica mora imati, i to na vrlo naglašen način.

Ponajprije, ima ona, dakako, adresu, koja je i versificirana⁸ (dvostruko rimovani dvanaesterci, kao i cjelina pjesme), što se u Nalješkovića i inače koji put događa. Ovdje se u srednjoj rimi našao grad Hvar (današnji Stari Grad), a u završnoj Hektorovićevo prezime. Činjenica da je i adresa stavljena u stihove, svjedoči o tome da tekst ima ozbiljne ambicije, ali i o tome da poštuje žanrovske konvencije.

Osim toga, ima ta pjesma – baš kao i kakvo pravo pismo – dataciju, koja se pojavljuje u završnim stihovima, te tako doznajemo da je poslanica napisana (ili odaslana) desetoga svibnja 1540. Nakon datacije pojavljuje se još i potpis, jer pjesnik stavlja svoje prezime u rimu, a na samom kraju pjesme nalazi se pozdrav naslovniku.⁹

Ako je ovo doista prvo pismo što ga je Nalješković uputio Hektoroviću – kao što se čini da jest – onda je i razumljivo što se pošiljatelj pred naslovnikom želi legitimirati pjesničkom vještinom, pa pokazuje da poznaje norme književnoga dopisivanja, stavljaajući u tekst sva obilježja koja o tome mogu posvjedočiti. Konvencionalna je ta pjesma i jednim dijelom svojega sadržaja, jer u njoj postoji

⁸ Ovako ona glasi:

U ruke ova stvar da Ektoroviću
Petri se da u Hvar poštenom plemiću.
str. 312 nav. izdanja

⁹ Evo kako glasi završetak pjesme:

Drugo sad ne ću reć', neg milos bog ti daj.
U tisuću i pecat i četrdeseti
zgodí se upisat' magja dan deseti;
ovo ti Nikola piše Nalješković,
ki velmi od toli vidjet' vas želi prič'.

¹⁰ Ovako se on ispričava što je o svom snu prije pisao Dimitroviću i Vetranoviću nego Hektoroviću:

Tiem ako ja prie njim pisah nego vam,
molim vas da mi je prošteno, kako znam
da vaša dobrota meni će razumit',
za moga života koj mislim sluga bit',
i radi tolike koja je u tebi
kriposti velike vrhu svih pod nebi,
u našem jeziku zač drugi na sviti
ne more bit viku ni je bil kako ti.

str. 319.

izravno obraćanje naslovniku i pohvala njegovim vrlinama, iz čega se onda izvodi završna poruka u kojoj Nalješković nudi Hektoroviću svoje prijateljstvo.¹⁰ Osim toga, konvencionalnom se može smatrati i činjenica da pošiljatelj pripovijeda nešto iz svojega života, to jest svoj tobožnji san.

Ali, tu svaka konvencionalnost prestaje. Jer, ono što potom slijedi – a što čini glavninu sadržaja – nije nimalo uobičajeno, ili barem – da se kaže nešto opreznije, s obzirom na to da nam žanrovska pravila naše poslanice toga doba nisu temeljito poznata – nije nimalo nalik na ono što se inače pripovijeda u pismima. Središnji dio pjesme, naime, može se smatrati alegorijom, ili barem nizom alegorijskih slika.

Evo kako izgleda sadržaj teksta. Započinje on pozivom na klasične izvore, kao što je i red,¹¹ a potom slijedi općenito razmatranje o ljudskom razumu: po njemu se ljudi razlikuju od životinja, a po njemu se razlikuju i između sebe, jer ga neki imaju više, a neki manje. Među onima pak koji razuma imaju mnogo, ističe se Hektorović, koji poznaje razne jezike i na njima pjeva, te je to i razlog što je pismopisac odlučio da mu se ponizno obrati. Neka se Hektorović ne čudi što adresant toliko znade o njemu: kao što zlato koje se skriva u utrobi zemlje biva na kraju otkriveno, tako se događa i s ljudskim vrlinama. Nalješković se, tako, upoznao s Hektorovićevim radovima na taj način što mu ih je Vetranović dao na čitanje, a nisu mu nepoznati ni tekstovi što ih je Hektorović drugima upućivao. Zbog toga je nepokolebljivo uvjeren u Hvaraninovu veličinu, i zbog toga o njemu mnogo razmišlja.

Nakon jednoga takva razmišljanja usnuo je on, kaže, neobičan san, koji sad kani ispričati; i, tako počinje središnji dio pjesme. U san je pjesniku došla muza, pa on najprije opisuje njezinu ljepotu, kojom je bio toliko osupnut da joj se nije usudio ni obratiti. Obratila se zato ona njemu, te mu rekla kako je ona *vil od strana od ovih*, dakle neka vrsta slavenske muze, a poslana je s Parnasa da i pjesnika onamo otprati. Uhvati ona kazivača za ruku, te ga povede preko neke livade, na kojoj on vidi mnogo lijepoga cvijeća, a vila mu kaže da će to cvijeće još bolje razgledati kad se popne na planinu. Tu oni opaze još i neke ljude koji nastoje zgaziti to cvijeće, i neke druge, koji ga beru i stavljaju u njedra. Oni koji gaze cvijeće ne uspijevaju mu nauditi, a i ne vide vilu kad ona kraj njih prolazi; oni pak koji beru cvijeće, vilu vide, pa joj se i klanjaju. Prešavši preko livade, sjedaju vila i pjesnik ispod bora, gdje je lijepa sjena i raste trava, a bor je pjesniku otrprve silno drag. No, nakon samo nekoliko trenutaka digne se vjetar, te iščupa taj bor i odnese ga, a na njegovu mjestu ostane rupa. Pjesnik nato udari u plač, a vila ga tješi da je bor – i to po nekoj višoj odluci – samo premješten na drugo mjesto, koje je još i ljepše

¹¹ Početak pjesme glasi ovako:

U knjigah, Čičeron ke sinu učini,
i ne toj samo on nu mnozi još ini
mudraci govore, moj Petre razumni,
od zviri od gore da do nas druga ni
raznica, neg samo er pamet i razlog
mi ljudi imamo, koga njim ne da bog.

str. 312.

od Parnasa. Povede potom kazivača dalje, i on ugleda mnogo raznih stabala, a na svakom vise vijenci od granja ili od bršljana i ispod svakoga izvire voda. Pjesnik moli vilu da mu objasni što ta stabla znače, a ona mu odgovara da će to već doznati kad za to dođe vrijeme. Tada kazivač odabere jedno od tih stabala prepoznavši ga kao svoje, te rekne vili da se dalje ne misli micati. Ona mu odgovara da je pred njim izbor: ako tu ostane sjediti, neće se nikad popeti na vrh Parnasa, te se neće moći napiti vode koja ondje izvire, a koja čini da čovjek vječno živi. Ipak, ako pije vodu što izvire ispod stabla koje je odabrao, poživjet će također dugo, premda neće živjeti vječno. Tako sjednu pod to stablo i pjesnik se napije vode, a vila ga pita je li mu ovo stablo draže od onoga bora, i on odgovara da jest. Potom se začuje nekakvo pjevanje s vrha brijega, a vila otkriva pjesniku da to pjevaju pjesnici za koje veli da su *od vašijeh*, a imenom spominje Vetranovića, Dimitrovića i Hektorovića, te svakome od njih pridodaje po jednu muzu. Tada kazivač osjeti želju da se pridruži tim pjesnicima, te pita vilu kako bi to mogao postići. Ona mu stavi pero u ruku i uputi ga neka piše, a potom ga napusti. On osjeti golem strah i tako se probudi. Izvještava potom kako je o tome već pisao Vetranoviću i Dimitroviću, jer mu se san čini znakovit. Slijede udvorne formule i kraj pisma.

Završno obraćanje Hektoroviću nudi, mislim, i ključ za razumijevanje alegorije, koliko god da ona nije potpuna, a pomalo je i mutna. Jer, ovako kaže Nalješković:

Kroz toj te molim ja, dopusti i meni
da prijam pokoja pod tvojom tom sjeni.

Budući, naime, da se malo prije toga govorilo o stablu i o sjedenju u sjeni toga stabla, nešto je lakše razumjeti o čemu se tu zapravo radi: stablo koje je Nalješković u snu izabrao kao svoje, pod koje se odlučio skloniti, zapravo je književni uzor, u ovom slučaju Hektorović. Činjenica da on u snu nije stigao na vrh Parnasa i nije postao besmrtn, dobro se slaže s tim: on za sebe skromno pretpostavlja da mu to mjesto ne pripada, nego da na Parnas dospijevaju veći od njega. Odande dopiru i njihovi glasovi, pa su, dakle, pjesnici nekako udvostručeni: na Parnasu valjda borave osobno, a na nižim su razinama prisutni simbolično, u obliku stabala pod koja se manji pjesnici – u koje Nalješković ubraja i sebe – mogu skloniti.

Isto je tako razmjerno jednostavno razabrati što znači slika s dvije vrste ljudi na livadi, jednima koji gaze cvijeće i drugima koji ga beru, pa jedni vide muzu, a drugi je ne vide. Očito, riječ je o ljubiteljima književnosti i o njezinim prezirateljima: oni prvi nagrađeni su već svojom sklonošću prema ljepoti, a drugi su kažnjeni vlastitim sljepilom. Nije isključeno da se tu – kako pretpostavlja Dunja Fališevac¹² – aludira na neke stvarne odnose i društvene grupacije.

Jedino što ostaje donekle zagonetno, to je slika bora pod kojim su vila i pjesnik počinili kad su prešli preko livade, i koji je potom vihor iščupao i prenio na drugo

¹² V. str. 116 prije spomenutoga zbornika.

mjesto. Može se pretpostaviti da bi – ako Hektorovića razumijemo kao stablo – i to morao biti neki pjesnik, raniji Nalješkovićev uzor, koji je vrlo vjerojatno umro, čim vila naglašava kako se on sad nalazi na mjestu koje je ljepše i od samoga Parnasa, a to opet može biti samo kršćanski raj. Nije možda ni presudno da precizno utvrdimo o kojoj se stvarnoj osobi – kojem pjesniku – tu upravo radi;¹³ mnogo je važnija Nalješkovićeva odluka – koju on ovdje nedvojbeno iznosi – da mu odsada Hektorović bude uzor i oslonac.

A to je svakako važna i dalekosežna nakana, koja – vrlo vjerojatno – nije tek dio pukoga iskazivanja počasti naslovniku, nego doista ima temelja u Nalješkovićevim pogledima na književnost i u njegovu vrednovanju dotadašnjih postignuća hrvatske književnosti. A ako je ta izjava toliko presudna, onda se time objašnjavaju i strukturne osobine ove poslanice: u njoj Nalješković na dvostruk način demonstrira svoje kompetencije.

Prvo, čini to formom, jer pokazuje da poznaje sve konvencije, pa zato i početak i kraj pisma, a i mnogi drugi njegovi elementi naglašavaju poslanički karakter teksta. Drugo, čini to i sadržajem, jer gradi složenu alegorijsku priču (kakvu inače jedva da igdje drugdje u njegovu opusu možemo naći), čime se legitimira kao vješt pjesnik i kao poznavatelj tradicionalnih načina pisanja, koji uključuju i alegorijske slike.¹⁴

Uzimajući tako važnu temu za sadržaj poslanice, Nalješković ipak ne čini ništa neobično. Poetička su se pitanja u poslanicama načinjala mnogo puta prije njega, od Horacija pa nadalje. Dapače, bit će da on misli kako je upravo takav sadržaj osobito pogodan za poslanicu, čim se njime želi predstaviti Hektoroviću kad mu se prvi put obraća. Drugo je pitanje je li za poslanicu karakteristična i alegorija: to kao da je postupak rezerviran za veće i ambicioznije tekstove, pa ćemo doista u poslanicama naših pjesnika alegoriju rijetko naći.

Ali, njezina pojava ne znači da Nalješković svjesno želi inovirati žanr poslanice. Prije će biti da on zapravo ne vidi nikakve zapreke da i alegoriju uvede u takav tekst. Jer, reklo bi se da poslanica ne postavlja nikakvih načelnih tematskih ograničenja, kao što ne postavlja ni kvantitativnih. U nju može ući sve za što pisac ustvrdi da mu se doista dogodilo (kao što se u ovom slučaju Nalješkoviću dogodio san), i u obliku koji se njemu učini za to najpogodnijim. Nemajući kvantitativnih granica, poslanica može narasti do dužine koju ima Hektorovićevo *Ribanje*, a nemajući sižejnih granica, ona se može poslužiti i alegorijom, kao u ovome slučaju.

---

¹³ Svakako se ne radi o Dimitroviću, kojega je Nalješković inače jako cijenio, jer on je umro tek 1553., a isto tako ni o Vetranoviću († 1576.).

¹⁴ Poetičke teme vezuju se u tradiciji redovito za prirodu i simbole uzete iz nje, dok je prisutnost vile također neizbježna, pa utoliko nimalo nije čudno što prizor iz Nalješkovićeva sna pokazuje stanovite sličnosti sa Zoranićevim *Perivojem od slave*: to je i neizbježno, jer je i tema slična.

Ima, međutim, u Nalješkovića i tekstova koji prilično odstupaju od tradicionalnih postupaka u gradnji pjesničkoga pisma. Znaju oni biti toliko neobični te nameću pretpostavku da sve može biti poslanica, a da poslanica može biti sve. Takva je upravo pjesma koju bi sad trebalo razmotriti. Nosi ona u SPH broj 29, i ima, kao i prethodna, adresu, u kojoj se spominje i primateljevo i pošiljateljevo ime. Stvari se, međutim, kompliciraju time što adresat nije živa osoba, nego je pojam; taj je pojam, doduše, povezan s Hektorovićem, ali svejedno ostaje činjenica da naslovnik nije sam hvarski pjesnik.

Adresa, naime, glasi: *Guti gospodina Petra Hektorovića vlastelina hvarskoga Nikola Stjepka Nalješkovića Dubrovčanin piše*. I, doista, pjesma se u cijelom svome toku obraća Hektorovićevoj bolesti; zamišljena je, dakle, kao apostrofa. Hektorović se ipak pojavljuje i u tekstu pjesme, a ne samo u adresi. Pojavljuje se, doduše, u slikovitom obliku, ali ipak tako da ga je moguće lako identificirati: za njega se kaže da je *drag kamen jakoga Hektora*. Kamen je, dakako, izveden iz latinske etimologije imena *Petrus*, dok se Hektor tu našao po pseudogenealogijskoj logici, jer bi izlazilo da Hektorovići od njega potječu. Ipak, Hektorović je tek osoba o kojoj se govori, a ne naslovnik, jer Nalješković i ne piše pismo njemu, nego njegovoj bolesti.

I, upravo tu počinju paradoksi u vezi s tom pjesmom. Može se postaviti ovakvo pitanje: zašto je Nalješković postupio upravo tako kako je postupio? Jer, mogao je krenuti i drugačijim putem, pa učiniti jednu od dvije stvari.

Prvo, mogao je napisati istu tu pjesmu, s istim takvim tekstom, ali joj ne stavljati adresu, i tako bi dobio sasvim običan – konvencionalan – lirski prigodni tekst kakvih je bilo u tradiciji mnogo; mogao je onda tu pjesmu i poslati Hektoroviću uz popratno pismo. I, u tom slučaju nikakva nesporazuma ne bi bilo.

Drugo, mogao je samu adresu formulirati drugačije, naime tako da Hektorović postane adresat: obratiti se, dakle, hvarskome pjesniku, naglašavajući da upravo njemu piše, i da mu piše u povodu njegove bolesti. Ni u tom slučaju ne bi bilo nikakvih poteškoća.

Naš pjesnik, međutim, upravo inzistira na ovakvoj situaciji kakvu imamo: adresu Hektorovićevoj bolesti on formulira donekle pompozno, sa svim titulama i popratnim podacima, kao da želi naglasiti kako se pismo obraća upravo guti i kako ga njoj treba uručiti. A pri tome mu je, dakako, jasno, da to nije moguće. Ukratko, sam se od sebe nameće ovakav zaključak: kad bi pjesnička poslanica morala biti pravo pismo, u kojemu jedan čovjek drugome čovjeku šalje nekakvu poruku, onda ova pjesma ne bi ni mogla postojati. Njezina je egzistencija svojevrsan paradoks.

Paradoksalnost je vidljiva i u tekstu, a ne samo u odnosu teksta i adrese. Nalješković je, rekao bih, bio svjestan što radi, pa je na neobičnosti postupka još više inzistirao. Jer, u tekstu pjesme kazivač nastoji odvratiti gutu od toga da i dalje mori Hektorovića. Čini to na početku strogo i zapovjedno, kao da je moguće uplašiti

bolest jakim riječima, a na kraju molbeno i zaklinjući, kad postane jasno da drugačije ne ide. Najzanimljiviji je, međutim, središnji dio pjesme: ondje Nalješković poteže najjači argument, pa pita gutu kako ona misli da može nauditi čovjeku koji je toliko velik da će živjeti vječno. Pretpostavlja se, dakle, da bi Hektorovićeve književna slava morala i guti nešto značiti. Ali, u drugu ruku, ako će Hektorović živjeti vječno, što mu onda može bolest i zašto joj se treba obraćati pa joj prijetiti ili je moljakati? Ukratko, topos književne besmrtnosti tu je pretvoren u svojevrstan paralogizam.

Paralogičnost se zapravo proteže na dvije razine. Ponajprije, tu se bolest tretira kao osoba, ali se to ne zbiva kao kod obične apostrofe, nego je mnogo razrađenije. Jer, tradicionalno, kad se zaziva kakav apstraktan pojam – kad se on, dakle, pretvara u osobu – onda ta osoba nema nikakvih određenih karakternih osobina, nego se tek pretpostavlja da je živa i da joj se može izravno govoriti. Ovdje se, međutim, uzima kao da je guta osoba sa sasvim određenom naravi i tipom ponašanja: za nju je najprije karakteristična *oholas* (što se izravno kaže), onda je ona zlonamjerna, jer nastoji *dovesti na ništa* Hektorovićev život, a napokon je i svadljiva, jer se stalno želi protiv nekoga boriti. A implicitno se podrazumijeva da je guta još i strašljiva (jer je kazivač pokušava uplašiti), a onda i da je kolebljiva (jer je govornik pokušava umilostiviti). Odlučivši, dakle, da bolesti napiše pismo, Nalješković se ponaša kao da ta bolest doista jest osoba, sa svim atributima prave ljudske ličnosti.

Drugi paradoks još je očitiji, a sadržan je u središnjem argumentu kojim se guta pokušava prevariti i odvratiti od mučenja hvarškoga pjesnika: ona mu, tobože, ne može ništa jer je on ionako besmrtan. Tu se jedna uvriježena metafora – prema kojoj čovjek zbog svojih književnih zasluga živi vječno – iz sfere slikovitosti prevodi u sferu zbilje. U toj se metafori, naime, besmrtnost inače odnosi isključivo na ime i slavu onoga tko postaje besmrtan, a ne i na njegovo tijelo, koje ostaje smrtno. Dapače, reklo bi se da je upravo smrtnost tijela preduvjet za besmrtnost imena i djela, jer da tijelo nije smrtno, cijelog problema ne bi ni bilo. Nalješković, dakle, postupa ovako: kad je već pretpostavio da je guta osoba i da može od njega primiti pismo – prevodeći tako tradicionalnu apostrofu s nedoslovne na doslovnu razinu – onda sebi dopušta da isto učini i s uvriježenom slikom o pjesničkoj besmrtnosti, pa da i nju prenese na teren zbilje, gdje postoji prava guta i prave, tjelesne Hektorovićeve muke.

A to je opet u skladu s karakterom te pjesme kao cjeline. Ona inzistira na tome da bude pismo, premda kao pismo nije napisana, nego kao tradicionalna apostrofa; u isto vrijeme, ona je i upućena nekome tko pismo ne može primiti, jer bolest niti je osoba, niti zna čitati. A iz toga je lako zaključiti da se Nalješković tu poslužio institucijom pisma (odnosno institucijom pjesničke poslanice), da bi kreirao inovativnu dosjetku. Na čitateljevu znanju da poslanice inače postoje, i da ih ljudi upućuju jedni drugima, naš pjesnik zasniva mogućnost da načini pjesmu u obliku pisma.

No, ne radi se tu samo o Nalješkovićevoj dosjetci, radi se donekle i o karakteru poslanice kao pjesničkoga žanra. Iz ovoga se slučaja vidi da oblik pisma može biti tek ljuštura, i da poslanica ne mora ni simulirati praktičnu svrhu. Nije nužno

da se u njoj nešto priopći, nego je važno tek to da se tekst deklarira kao pismo i da rabi drugo lice jednine, te da se tako okoristi mogućnostima što ih poslanica pruža u pogledu teme i u pogledu formalnih sloboda. U tom se smislu čak može pretpostaviti da mnoge poslanice nisu nikada odaslane svojim naslovnice, pa da dakle nisu ni pisane zato da bi bile odaslane: pod poslanicom se podrazumijeva tek oslonjenost teksta na jednu komunikacijsku situaciju, a tekst je ionako uvijek namijenjen javnosti, a ne jednome čovjeku.

4

Zanimat će nas još i pjesma koja u bloku poslanica u izdanju Nalješkovićevih djela u SPH nosi broj 36. Ima ona 80 stihova, pa je prilično razvedena, a tema je zahvaćena inventivno, koliko god da je sama po sebi tradicionalna.¹⁵ Ta je tema starost; doista, pjesma i nosi podnaslov *Gospodinu Petru Ektoroviću vlastelinu hvarskomu Nikola Stjepka Nalješkovića piše vrhu njih starosti*. Tako se već u adresi naznačuje o čemu će biti riječi. Starosti se govornik u pjesmi sve vrijeme i obraća; početni stihovi npr. glase:

Nestrpna starosti, vaj da li pod nebi
protiva kriposti tvojojzi lik ne bi?

U istom se tonu kazivač i dalje iščuđava nad silnom moći starenja, a apostrofa se dosljedno nastavlja sve do pred kraj pjesme – do sedamdeset i trećega stiha – kad biva zamijenjena drugom apostrofom, u kojoj se kazivač obraća Bogu, da bi potom priveo tekst kraju.

Izlaganje se razvija u tri faze. U prvoj se govori o mjestu starosti u ljudskom životu, pa se kaže kako onaj tko je izdržao sve nedaće koje su ga godinama slijedile – a tu se spominju bolesti, rat, razbojnici i slično – na kraju biva suočen sa starošću, a ona će u toj borbi uvijek pobijediti, jer je tako Bog odredio, da bi čovjeka kaznio za grijeh. I, bilo bi lako kad bi starost čovjeka bezbolno uništila; ali, ona ga najprije dobro izmuči, i to toliko da on poželi umrijeti.

Tu počinje druga faza, gdje se opisuje u čemu se te muke sastoje; iznosi se, dakle – u gorko-komičnom tonu – fenomenologija starosti. Najprije se kaže kako u starosti svatko izgubi ono što ga čini čovjekom i do čega mu je najviše stalo, to jest razum. A s razumom ode i sve ostalo. Prikazuje se potom kako starost djeluje na tijelo: ono se trese i čovjek nad njim nema kontrole,

jer glava od ke svieh bješe strah u kući,
taj bude rug i smijeh svedjer se tresući;
kad mu tko što nosi, rek' bi toj da neće,
ali sve da prosi, po taj put se kreće.

¹⁵ Na to se osvrće Dunja F a l i š e v a c u svojoj raspravi; v. str. 117.

Tako je u svemu: kad starac pruži ruku, čini se kao da njome prijete, jer se ruka trese, pa onda

hoće svak besjedu njegovu da zori,
a pljuje na siedu bradu kad govori,
koliko na svoje rieči sam da pljuje,
a hoće svak stoje da gleda i čuje.

Nije bolje ni s ostatkom tijela: kad starac hoda, čini se kao da pleše, jer se sav klima, a kad u njegovoj prisutnosti ljudi razgovaraju, on se uvijek ljuti, jer ne čuje što govore. Vid mu oslabi, koža ogrubi, zubi poispadaju, lice se izobličiti, a stas mu se iskrivi kao da na leđima ima grbu. Ukratko starost je velika patnja.

U trećoj se fazi pjesme – koja je i najkraća – govori o spasu od starosti. Neka je olakšica u tome što čovjeka tada napusti pamet, pa i ne zna što se s njim događa. Ali, zapravo, jedini je pravi spas smrt, pa se zato zaključuje kako se mogu smatrati blaženima svi oni koji su umrli prije nego što su ih snašle sve te staračke tegobe.

Slobodno se može reći da ova pjesma – koliko god da se svojom temom nastavlja na dugi niz prethodnika – pripada među najuspjelije Nalješkovićeve lirske sastavke. Kao poslanica, međutim, ona je zapravo atipična, i to se smjesta zapaža. Jer, u njoj nema izravnoga obraćanja naslovniku. Zapravo, kad se malo bolje pogleda, pjesma i nije morala biti upućena baš Hektoroviću, nego ju je autor mogao poslati i bilo kojem drugom adresatu, a isto je tako i nije morao nikome poslati, nego je pustiti u javnost kao običnu svoju pjesmu. A to odstupanje od tradicije otvara nam oči i za druge nestandardne osobine toga teksta. Pokazuje se da on zapravo nema ni jedno od obilježja koji bi ga identificirali baš kao poslanicu.

Ponajprije, u njemu nije nikako prisutan adresant. U drugim se Nalješkovićevim poslanicama pošiljatelj pojavljuje u tekstu, bilo imenom, bilo opisom vlastite situacije, koliko god da je često pomno stiliziran. U ovoj pjesmi ne kaže se o pošiljatelju ni riječ, pa se čak iz samoga teksta pjesme i ne vidi da je on uistinu star i da govori iz vlastitoga iskustva.

Osim toga, adresat je također odsutan iz pjesme: ni jedan se aspekt toga teksta ne obraća upravo Petru Hektoroviću, kao pjesniku, kao čovjeku ili kao pismopiscu od kojega je Nalješković dobio poslanicu ili poruku. Nalješković inače znade intimno osloviti Hektorovića s *Pero moj*, a ovdje ga ne uvodi u tekst ni tako da bude posredno prepoznatljiv po nekom podatku ili po imenu.¹⁶ Pravoga adresata pjesma zapravo i nema, nego je adresat sama starost. A ono što se o starosti kaže,

¹⁶ Evo kako to biva u pjesmi u kojoj javlja o Dimitrovićevoj smrti; već u prvim stihovima Nalješković kaže:

Pravo bi jaoh danas, moj Petre, da s nami
spievalac narod vas procvili suzami,
a malo dalje:
ino je minuće na zemlji na ovoj,
na koj nam nie kuće, izvrsni Pero moj.
str. 328 nav. izdanja.

moglo se reći i u pjesmi koja ne bi bila poslanica, a da se u samome tekstu ne promijeni ni jedno slovo.

Napokon, nema tu ni odnosa između adresanta i adresata, pa ni onakvoga na kakav je prisutan u drugim Nalješkovićevim poslanicama Hektoroviću. Ondje on iskazuje hvarskome pjesniku naklonost, nudi mu svoje prijateljstvo, nagađa o njegovim pogledima na ovo i ono, priželjkuje njegov povoljan sud o svojim vlastitim tekstovima. Ovdje toga odnosa nema: kao da je pismopiscu zapravo svejedno što će primatelj o tekstu misliti, jer se njemu i ne obraća. Tu se jedino u adresi kaže da su i adresant i adresat stari, ali se ni ondje ne iskazuje njihova međusobna solidarnost. Ono što se u pjesmi zbiva, zbiva se mimo obojice.

A ako je tako, po čemu je onda ova pjesma uopće poslanica? Odgovor je sasvim jednoznačan: samo po svojoj adresi, i ni po čemu drugome. Kad bismo tu adresu zanemarili, pjesmu ne bismo kao poslanicu ni prepoznali. Kao da je Nalješković, nemajući o čemu pisati svome hvarskom prijatelju, uzeo neku svoju već postojeću pjesmu, pa tu pjesmu – dopisavši joj adresu – pretvorio u poslanicu. Ne želim reći da se upravo to dogodilo, ali ne mogu previdjeti da se moglo dogoditi.

A ako je tako – ako se poslanicom može proglasiti i tekst koji nema oblik pisma, i ako se svaka pjesma može pretvoriti u poslanicu pukim dodavanjem naslova – onda nam to ponešto govori i o poetičkom statusu poslanice. Njime ćemo se sada pozabaviti.

5

Kratka rekapitulacija dosadašnjih zapažanja otvorit će nam pogled na načelnu dimenziju problema kojim se bavimo.

Nikola Nalješković uputio je – koliko znamo – Petru Hektoroviću šest pjesničkih pisama. Tri su vezana uz prigodu i odgovaraju na neku praktičnu potrebu, a tri su zapravo obični pjesnički tekstovi, kojima je uz pomoć različitih postupaka namijenjena uloga poslanice. Te dvije skupine pisama dobro reflektiraju temeljne oslonce na kojima poslanica kao žanr počiva.

Prva skupina – ona koja ima praktičnu namjenu – pokazuje da je epistola izvedena iz stanovitih procedura društvenoga općenja, poput čestitke, izraza sućuti ili običnog prenošenja informacija. Takvoj svrsi može udovoljiti i obično pismo, ali su u poslanici pismu pridodane neke ukrasne kvalitete poput stiha i stilskih figura. Zato je poslanica često – i onda kad je njezina praktična namjena tek privid – simulacija pravoga pisma, pa, za razliku od drugih tadašnjih književnih vrsta, lako podnosi raspredanje o privatnom životu dvojice korespondenata ili općenito o zbilji.

Druga skupina Nalješkovićevih pisama Hektoroviću otkriva da se poslanica oslanja i na neke rituale književnoga života, poput pohvale nečijem tekstu, vijesti o pismopišćevim ili tuđim djelima i diskusije o načelima pjesničkoga stvaranja. U toj svojoj funkciji epistola je više zaokupljena javnom nego privatnom sferom života, pa tako nema potrebu da se predstavlja kao pravo pismo. Formu pisma ona preuzima zato što se drži kako je naslovnik osobito pozvan da prosuđuje o pitanjima

koja se u poslanici načinju, otprilike onako kako se to zbiva i danas kod tzv. otvorenih pisama.

Uzmu li se sad ta dva poetička oslonca poslanice skupa, lako se uviđa da taj žanr mora biti tematski prilično širok, jer zahvaća i javno i privatno, i osobno i opće. A pri tome, mora taj žanr biti i jako elastičan, naprosto zato što se i javna i privatna sfera manifestiraju u bezbroj oblika. Zbog toga je posve umjesno zapažanje Dunje Fališevac kako se žanrovska pravila poslanice kroz povijest lako mijenjaju i bivaju nadomještena novima, te kako na te mijene jako utječu osobitosti povijesnoga trenutka i potrebe konkretne društvene sredine. A da je žanr poslanice i u nas doživio stanovite modifikacije pod utjecajem specifičnih naših okolnosti, svjedoče i Nalješkovićeve poslanice Hektoroviću.

Jer, poslanica svagda djeluje kao posrednik između književnosti i zbilje, približavajući ih jedno drugome i pridonoseći dodiru i miješanju tih dviju sfera. U hrvatskoj književnosti XVI. stoljeća, međutim, taj je odnos definiran drugačije nego drugdje, pa zato i uloga poslanice mora biti drugačija. Osobitost naše situacije ogleda se prije svega u položaju hrvatskoga jezika kao medija literature. U drugim kulturnim sredinama narodni jezik kojim se služi književnost ujedno je i jezik drugih područja javnoga djelovanja, od historiografije i filozofije do bankarstva i trgovine; zato se na narodnom jeziku obavljaju i razni tipovi korespondencije, kako službene tako i privatne. U našim stranama nije tako: hrvatski je jezik isključivo jezik književnosti, dok se druge sfere života njime ne koriste. U dubrovačkoj i hvarskoj javnosti XVI. stoljeća hrvatski govori samo literatura, dok ekonomija, pravo i politika govore talijanski. Samo se po sebi razumije da se na talijanskom obavlja i velik dio službene korespondencije (onda kad ona nije na latinskom ili kojem drugom jeziku, npr. turskom), a isto vrijedi i za privatno dopisivanje.

A to dovodi poslanicu kao književni žanr u sasvim osobitu situaciju. Ona je, u nekom smislu, jezičnom barijerom odvojena od zbilje: čim je neki tekst napisan na hrvatskom, on mora pripadati poeziji, pa čak mora biti i u stihovima, jer proze u to doba u načelu nema. Poslanica, prema tome, u nas ne može ostvariti onaj osobiti efekt koji je dostupan pjesnicima drugih jezika, a koji se sastoji u tome da se tekst pretvara kao da nije pjesma, nego privatno pismo: hrvatsku poslanicu već jezik kojim se služi raskrinkava kao poeziju. A iz toga slijedi da ona posreduje između književnosti i zbilje na drugačiji način nego što se to događa u drugim sredinama.

U drugim sredinama – najkraće rečeno – poslanicu ne povezuje uz zbilju samo sadržaj kojem je posvećena, nego također i jezik kojim se služi, dok je od zbilje razlikuje način upotrebe toga jezika, odnosno retorički ukrasi koji se u poslanici javljaju. U hrvatskoj sredini poslanica se od zbilje odvaja već i jezikom, a to je onda približava drugim književnim tekstovima, a udaljuje je od tekstova koji služe zbiljskoj komunikaciji. Ako se tome doda da se naša poslanica služi i istim stihom kao i ostala lirika (ponajviše dvostruko rimovanim dvanaestercem), bit će jasno da su njoj za uvođenje zbilje kao teme potrebni jači razlozi i veći naponi nego što je to drugdje slučaj. Razlog je jasan: književnost i zbilja u nas su jače i očitije odijeljene nego drugdje.

A iz toga slijede nemale konzekvencije za našu varijantu poslanice. Onaj njezin žanrovski aspekt koji se oslanja na privatni život i privatnu korespondenciju bit će u nas jače naglašen nego drugdje, a isto će s događati i s onim aspektom koji se oslanja na javnu korespondenciju. To se vidi i po dvjema skupinama Nalješkovićevih pjesničkih pisama Hektoroviću. One poslanice koje imaju praktičnu svrhu, imaju je u vrlo izrazitom vidu, a one koje imaju javnu namjenu, imaju je također u vrlo izrazitom vidu.

Razlogu isticanja privatnosti u prvoj skupini, nije se teško domisliti: Nalješković i Hektorović nalaze se, naime u osobitoj situaciji. Oni se poznaju preko književnosti, i njihovo se prijateljstvo na književnosti zasniva. Oni se, dakle, ne mogu dopisivati kao privatne osobe, čak ni onda kad je ono što imaju jedan drugome reći uistinu privatno i nema nikakva poetskog potencijala, kao u slučaju kad Nalješković javlja da je primio Hektorovićevo pismo i da kani na njega odgovoriti. A ne mogu se dopisivati kao privatne osobe zato što bi u tom slučaju morali pisati na talijanskome, a to im se ne pristoji, budući da korespondenciju i vode upravo kao pjesnici. To pak bitno utječe i na samu narav njihovih poslanica, što se lijepo vidi po one tri Nalješkovićeve epistole u kojima on javlja o Dimitrovićevoj smrti, obećava odgovoriti na poslanicu i zahvaljuje Hektoroviću na posjetu: tu nije riječ tek o simulaciji privatnih pisama, nego to jesu prava privatna pisma, koja imaju opipljivu praktičnu svrhu. A stavljena su ta pisma u stihove samo zato što dvojica korespondenata – kao pjesnici – zapravo i nemaju mogućnosti da se drugačije dopisuju. Osobita komunikacijska situacija u kojoj žive proizvodi i osobite tekstove, ili specifičnu varijantu poslanice kao žanra.

Isto vrijedi i za one Nalješkovićeve poslanice Hektoroviću koje su posvećene načelnim temama: i one tu načelnost sadrže u upadljivijem obliku nego što je to drugdje slučaj. Vidjeli smo, doista, da se u nekim primjerima naš pjesnik čak nije ni potrudio da neki tekst uobliča kao poslanicu, nego je običnu pjesmu uz pomoć adrese stavio u funkciju epistole. To dolazi odatle što poslanica u nas, čim se napiše na hrvatskome, postaje dio književnosti, i samim time biva mnogo bliža poeziji nego zbilji, to više što je i po svojoj formi vrlo slična drugim lirskim tekstovima. Podudarnost između poslanice i standardne lirske pjesme, dakle, sama se nameće, pa zato nema razloga da to dvoje povremeno ne postane zamjenljivo: da se obična lirska pjesma (poput, npr. one o starosti), ne pretvori u poslanicu, a da se poslanica ne pretvori u običnu lirsku pjesmu, kao što se događa kod teksta o Hektorovićevoj guti.

A to pokazuje kako poslanica u staroj našoj književnosti, premda se oslanja na vrlo dugu europsku tradiciju i srodna je istome žanru u drugim literaturama, ima i stanovite osobitosti. Te osobitosti očito su posljedica specifičnosti naše situacije, što se dobro vidi po činjenici da i druge književne vrste u staroj našoj književnosti pokazuju stanovita odstupanja od standarda kakav je poznat u matici tadašnje europske literature. Uzmimo za primjer samo epiku: onoliko suvremenih zbivanja koliko ih ima u našoj epici XVI. i XVII. stoljeća, teško da se može gdje drugdje naći. A ako su posebnosti stare naše književnosti posljedica samosvojna njezinog odnosa prema zbilji, onda nam upravo poslanica mora biti iznimno važna:

ona živi od dovođenja u vezu književnosti i zbilje i o tome odnosu često i eksplicitno govori. Zato ona može poslužiti kao materijal za istraživanje načelnih aspekata toga odnosa, a može ponuditi i vrlo slikovite primjere koji o njemu svjedoče.

Nadam se da sam uspio pokazati kako među takve primjere pripadaju i Nalješkovićeva pjesnička pisma Hektoroviću.

Pavao Pavličić

MY DEAR PETAR, OR, NALJEŠKOVIĆ WRITES TO HEKTOROVIĆ

Nikola Nalješković sent six epistles to Petar Hektorović, over a span of several decades. Three of them are either entirely conventional, i.e., like ordinary letters, or are short, which means meagre in contents. But three of them are much longer and more ambitious, as well as more uncommon, and in this paper it is these three that are subjected to analysis. One of them contains a fairly well developed allegorical scene; the second is not addressed to Hektorović, rather to his ailment; and the third, devoted to the topic of old age, is only assigned the role of epistle in the title, while in terms of formal characteristics it does not really belong to this genre. On the basis of an analysis of these pieces, the article tries to make some conclusions about the poetic status of the epistle in the Croatian literature in the age of Nalješković and Hektorović.